

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění

Autoreferát disertační práce

Studie k Josefu Navrátilovi. Umělec jako mnohostranný agens éry biedermeieru
The Artist as a Versatile Agent of the Biedermeier Era. Studies on Josef Navrátil

Marie Fiřtová

2021

školitel prof. PhDr. Roman Prahel, CSc.

Autoreferát

Jedním z hlavních cílů projektu bylo posoudit osobnost a tvorbu Josefa Navrátila v aktuálním badatelském rámci hlavních kulturních proudů jeho doby i prostředí, zvláště v rámci *biedermeieru*. Fenomén *biedermeieru* se jeví jako aktuální skutečný klíč k uchopení Navrátilova díla i tvůrčí osobnosti. Předložená práce si kladla za cíl nejen představit Josefa Navrátila jako jednoho z předních zástupců malířského proudu *biedermeieru* v českých zemích, ale i poukázat na jeho postavení ve společnosti, na umělecké a kulturní angažmá, stejně jako na jeho další sociální role. Práce je tedy od počátku koncipována nikoliv jako monografie, ale jako soubor jednotlivých studií, které se vzájemně doplňují, ale zkoumají především výše zmiňované fenomény. Navrátil je sledován ve všech rolích, které zastával: jako člen mnoha spolků, ale především jako občanský malíř (*bürgerlicher Maler*), malíř pokojů (*Zimmermaler*), akademický (*Akademischer Maler*) či dokonce dvorní malíř (*Hofmaler*), na nějž si již v počátcích kariéry dělal pomyslení.

Výzkum ukázal, že Josef Navrátil byl již od počátku dvacátých let 19. století plně integrován do života umělecké Prahy. Oproti dřívějším názorům, které poukazovaly na to, že byl Navrátil tehdejší uměleckou kritikou reflektován až od roku 1838 v souvislosti s jeho činností pro Antonína Veitha, se mi podařilo prokázat, že první zmínka o něm pochází dokonce již z roku 1820, a že ve 30. letech si jej kritika začne všimnout coby schopného malíře kvašových krajin. Jde tím tedy o zřejmý posun, který mj. poukazuje na opakovaný nešvar dějin umění přehlížet ranou tvorbu některých autorů. Přesto se první léta Navrátilovy umělecké činnosti v Praze neprojevovala ani tak jeho účastí na výstavách, ale především jeho působením v otcově malířské dekorátérské dílně a následně založením vlastního prosperujícího podniku, který vedl spolu s bratrem Františkem. Jednou z hlavních myšlenek bylo prozkoumat možnosti kategorizace či statutu různých malířových prací. Nakonec se jako vhodný přístup k pochopení a zodpovězení dílčích otázek jevílo důslednější studium jednotlivých monumentálních zakázek, jimiž byl Navrátil pověřen. Za monumentální zakázkou lze totiž často sledovat konkrétní objednavatele. Navrátil tak netvořil pro anonymního zadavatele. Právě poznání umělecko-kulturního okruhu, v němž se pohyboval, napomohlo i k rozpoznání umělcovy sociální role.

První velká zakázka pro Pražský hrad a nejvyšší úřady, byť nebyla z uměleckého hlediska tak zásadní, poukazuje s vysokou pravděpodobností na skutečnost, že Navrátilova rodina patrně od počátku svého života v Praze musela spolupracovat s restaurátorskými dílnami. Právě ty fungovaly na principech tradičního, avšak již zaniklého cechovního systému. Dokázaly umělcům předat dílenskou praxi, naučit je znalosti z vícero oborů a podmínit také jejich další

uplatnění. Zdá se, že Navrátil musel být na jednu z restaurátorských dílen navázán a své akademické vzdělání (a status Akademischer Maler) celoživotně spíše vnímal jako jednu ze svých společenských rolí, která mu umožňovala určité výhody, uplatňované zvláště v umělecko-řemeslné praxi. Akademie totiž po rozpadu cechovního systému převzala některé kompetence zaniklého cechu, ale nedokázala se úměrně tomu postarat o všechny své absolventy. Navrátil právě svým řemeslným původem vybočoval, neboť si dokázal najít bohatou a vlivnou klientelu a nepracoval tak pro anonymního zákazníka. Jeho úspěch a finanční zabezpečení nesouvisely s úspěchem na oficiálních výstavách. Během své umělecké praxe byl tak téměř zcela nezávislý na systému, což se projevilo i ve výtvarném výrazu jeho díla, které později tolik oceňoval Karel Purkyně.

Byl činným členem řady spolků, proslavil se však zvláště jako jeden z předsedů Jednoty umělců výtvarných, která představovala emancipační hnutí českých umělců v 19. století. Svými druhy byl však nepochybně vnímán spíše jako řemeslník a z dochované korespondence je i zřejmé, že se jeho názory neshodovaly s kolegy, kteří spíše zastupovali akademické křídlo. Paradoxně lze sledovat i velkou míru napětí mezi jím a Vojtěchem Hellichem, a to i přes léta pěstěné rodinné vztahy a vřelou spolupráci Navrátila s Vojtěchovým bratrem Emanuelem na výzkumu nových barviv. Navrátil zcela prokazatelně řešil mnohé tíživé otázky skrytě či přes prostředníka. Využíval k tomu velké množství osobních vazeb, které sahaly až do nejvyšších kruhů vídeňského dvora. Na základě dobové literatury se mi podařilo zjistit, že byl navázán např. na českého místodržitele Štěpána Habsbursko-Lotrinského, Clemensi Metternichovi adresoval žádost na patentování vlastních barviv, ministr Alexander Bach si v 50. letech zakoupil jeho obraz a přes hofmistra Brandise usiloval o napojení na vídeňskou uměleckou scénu. Navrátil pokaždé zdůrazňoval svou prorakouskou loajalitu, což mu jistě zajišťovalo významné zakázky pro císařský dvůr, a to i v posledních letech jeho umělecké činnosti. Výzkum prokázal, že u Navrátila hrály bezpochyby větší roli vazby na politiky než na umělce jako takové. Tato otázka je však do velké míry otevřená i vzhledem k malému množství dochovaných archivních materiálů Künstlerhausu k rané historii spolků Albrecht Dürer Verein a Eintracht ve Vídni, s jejichž členy mohli čeští umělci udržovat kontakt. Ačkoliv ve vídeňských Künstlervereinech najdeme jména, která Navrátil prokazatelně znal, např. Ondřej Fortner, je téměř jisté, že Navrátilovy komunikační kanály sahaly výše – do sféry politické.

Právě tyto okolnosti a vztahy k osobnostem vídeňského dvora by si nepochybně do budoucna zasloužily detailnější badatelskou pozornost. Mnohé by jistě v tomto ohledu objasnila detailní archivní rešerše, především ve vídeňském Hofarchivu, která bohužel s ohledem na

epidemiologickou situaci posledních let nemohla být v potřebném rozsahu provedena. Přesto práce jednoznačně potvrdila, že Navrátilovy konexe sehrály v jeho životě a díle zcela zásadní roli. Jedna zakázka vždy podněcovala druhou, a stejně tak to fungovalo i v jeho umělecko-řemeslných kruzích. Jména Navrátilových spolupracovníků se opakují, popř. se dokonce z jeho spolupracovníků stávají objednavatelé. I z tohoto důvodu bylo nutné věnovat se Navrátilově činnosti pro Antonína Veitha, který kolem sebe vytvořil podnětné prostředí, jež bezpochyby formovalo i Josefa Navrátila a napomohlo k jeho uměleckému sebevědomí. Dobový tisk mi pak pomohl ozřejmit některé okolnosti jeho činnosti na Liběchově, včetně jeho uplatnění na plánované výzdobě českého Slavína, kterého se však v hlavním sále měl ujmout jeho kolega z Akademie Josef Führich, který byl v historické malbě jistě povolanější.

Práce prokázala, že právě nástěnná a dekorativní malba může o Navrátilově umělecko-sociálním pozadí leccos prozradit, neboť často známe jméno objednavatele. Z tohoto důvodu jsem se v kapitole o Praze věnovala nejen zaniklým stavbám, na nichž Navrátil prokazatelně pracoval, ale i jeho malířské dílně a snažila se ji vnímat v kontextu dalších v Praze působících malířských provozů. Překvapivé bylo dále zjištění, do jaké míry Navrátilova dílna formovala a ovlivňovala bytovou kulturu své doby, a že dokonce měla vliv na působení jiných firem – u Navrátila se např. vyučil Václav Gottlieb, který později vedl vlastní podnik a schraňoval také rozsáhlý konvolut návrhů na pokojovou výmalbu, který se uchoval v UPM v Praze. Na Navrátilově dekoratérské činnosti lze také nejlépe spatřovat rozkol mezi jeho ryze uměleckým a řemeslným působením. Jeho dílna měla bezpochyby obrovské množství pracovníků, jinak by nebyla schopna dostát rozsáhlým úkolům, zvláště v Ploskovicích a Zákupích. Jména známe jen některé z příslušníků, jejichž podíl práce byl málokdy přiznán, přesto se setkáváme i s výjimkou, jako např. na výzdobě Křížovnického sálu z roku 1848. Navrátilův vztah k objednavateli vždy podmiňuje míru individualizace zdobeného prostoru. Tuto skutečnost spatřuji zvláště na unikátně dochovaném měšťanském interiéru v mlynářském domku Václava Michalovice v Praze. Zde si objednavatel zvolil výzdobu v podobě tzv. Zimmerreise, která patřila mezi oblíbené volnočasové aktivity měšťana *biedermeieru*. Fenomén *Zimmerreise* lze nahlížet jak z uměleckého, tak z literárního hlediska, vždy však jde o putování po pokoji, v případě Navrátilovy výzdoby i s obrazovým doprovodem v Alpském pokoji. Zdánlivě alpinismu a turismu poplatný typ výzdoby jednoznačně v detailech odkazuje na dobovou hru s divákem a vysokou míru individualizace měšťanské výzdoby, která se zatím odehrává v interiéru, nikoliv v exteriéru domu, jako tomu bude běžné od 70. let 19. století. Z tohoto důvodu jsem uvedla do souvislostí dochovaný malovaný interiér v bytě cihláře Maxe Hergeta,

jehož výzdoba je do určité míry podobná produkci Navrátilovy dílny. Je také nutné zmínit, že se jak u mlynáře, tak u cihláře prosadila individuální ikonografie zdobených prostor zcela jistě odkazujících k jejich povolání.

Navrátilovo kulturně-společenské angažmá lze také skvěle pozorovat na jeho působení ve stolní společnosti Nimrodů. Ačkoliv tato skupina, sdružující se okolo Josefa Jungmanna, představuje spíše neformální působení našeho malíře, svými dochovanými 18 malovanými epitafy prozrazuje mnohé o palčivých otázkách své doby, kulturních souvislostech a dobové praxi v různých oborech. Navrátil se zde profiluje jako vynikající výtvarník – karikaturista, trefně reagující na veršované texty Josefa Jungmanna, které bylo zapotřebí podrobit bližší analýze. Závěr kapitoly překvapivě pootevřel zákulisí jednoho ze zaniklých staropražských veselí, které naposledy v literatuře zaznamenává Ignát Herrmann. Kapitola ozřejmila důvody vzniku jednotlivých epitafů a představila širší souvislosti jejich existence. Svou koncepcí poněkud vybočila z konceptu umělec-dekoratér, avšak vzhledem k jednotlivým osobnostem, sdružujícím se ve společnosti, odpovídá jedné z otázek Navrátilovy sociální role v Praze čtyřicátých let 19. století.

Jak bylo v úvodu naznačeno, Josef Navrátil od počátku své dekoratérské činnosti usiloval o status dvorního malíře císařského dvora, který mu nepochybně náležel už jen s ohledem na jeho rozsáhlou a celoživotní činnost v těchto kruzích. Proč na titulu tak lpěl nelze s určitostí říct, neboť titul Hofmaler ztratil po zániku cechu na svém původním významu a nezajišťoval umělci žádné prebendy. Zdá se však, že Navrátil skutečně užíval různá označení ve svůj prospěch a skrze jednotlivé tituly se snažil navázat na významné osobnosti a využít konexe ve svůj profit. Vzhledem k jeho neustávající činnosti pro Pražský hrad je až překvapivé, jak moc musel obhajovat své působení na zámku Zákupy u hofmistra Brandise, který se vyslovil, že Navrátila nezná. Rozměrná zakázka, kterou Navrátilova dílna získala, svědčí o velkém množství spolupracovníků, kteří u něj museli být zaměstnaní. Vzhledem k rozsahu a rychlosti plnění tohoto úkolu nelze předpokládat, že by se Navrátil podílel na větším množství dekorace. Spíše se skutečně realizoval pouze v místnostech pro císaře a císařovnu. Zámky Ploskvice a Zákupy jsou z hlediska dochování důležitým dokumentem bytové kultury pozdního biedermeieru a druhého rokoka. Na rozdíl od měšťanských domů, jejichž výzdoba se měnila s dobovou módou a novými majiteli, se dochovaly téměř intaktně i s umělecko-řemeslnými předměty a tapetami. Na Navrátilově činnosti pro císařské zámky lze spatřovat jeho odbornost, řemeslný rozptyl i vynikající manažerské dovednosti. Navíc zde stále spatřujeme dvě Navrátilovy polohy – umělce, který vychází z baroka, jež nepochybně zná přes restaurátorskou praxi a originálního

dekorátéra v duchu umění druhého rokoka, který si pohrává s barevným ilusionismem, impresivní skvrnou a je bezpochyby poučen zahraničními vzory. Tuto skutečnost jsem se snažila pozorovat i na tvorbě francouzského dekorátéra Eugenna Julienna, jehož estetiku uplatnil Navrátil při výzdobě obou zámků, ovšem vždy inspirativně, nikdy jako pouhý epigon.

Závěrem lze konstatovat, že Navrátil svou mnohostrannou roli agense českého *biedermeieru* naplnil beze zbytku. Studium jeho sociálních rolí otevřelo do budoucna mnoho dalších otázek, kterým je třeba se důkladněji věnovat. Jedná se např. o postavení umělce na počátku 19. století v komplikované necechovní době, dále by bylo zajímavé rozvinout problematiku řemeslného a akademického křídla umělců, která právě se zánikem malířského cechu úzce souvisí. Přínosem by do budoucna mohlo být i hlubší zkoumání jednotlivých pražských malířských dílen ve srovnání s produkcí dílny Navrátilovy, neboť, jak se ukázalo, měla zvláště jeho firma v estetice nadcházející bytové kultury zásadní postavení. Navrátil byl jistě celým svým srdcem malíř-řemeslník, a patrně mu skutečně v těchto kruzích bylo nejlépe, jak posměšně konstatoval Eduard Herold. Rozhodně však nebyl umělcem nevzdělaným, což dokazuje nejen působení v určitých společenských kruzích, ale i velká zcestovalost a znalost rozličné problematiky jeho doby.

Seznam použité literatury a prameny

- AICHELBURG 2003—Wladimir AICHELBURG: Das Wiener Künstlerhaus 1861–2001. Band I.: Die Künstlergenossenschaft und ihre Rivalen Secession und Hagenbund. – Monographien zur Kunst Österreichs im zwanzigsten Jahrhundert, berg. Und herg. Von Michael Martischnig, Band I./1, Wien 2003
- ALLARD 2009—Sebastian ALLARD: Waldmüller und Österreich auf der Weltausstellung 1855, ein verpasstes rendezvous. In: HUSSLEIN-ARCO/GRABNER 2009, 217-221.
- ALTMAN 2003—Karel ALTMAN: Zlatá doba štamgastů pražských hospod. Brno 2003
- BAŤKOVÁ 1998—Růžena BAŤKOVÁ a kol., Umělecké památky Prahy. Nové Město a Vyšehrad, Praha 1998
- BAŽANT 2013—Jan BAŽANT: Lannova vila v Praze, In: Příloha Akademického bulletinu 9/2013, Praha 2013
- BECKER 1998—Claudia BECKER: Innenwelten – Das Interieur der Dichter, In: Sabine SCHULZE (ed.), Innenleben. Die Kunst des Interieurs. Vermeer bis Kabakov (kat. výst.), Frankfurt am Main 1998, 170–202.
- BEDRNÍČEK 2006—Pavel BEDRNÍČEK: Obce vůkolní před branami měst pražských. Praha 2006
- BENDOVÁ/HOJDA 2021—Eva BENDOVÁ/Zdeněk HOJDA (ve spolupráci s Marií FIRTOVOU a Milanem DUCHÁČKEM): Od práce k zábavě: volný čas v české kultuře 19. století: sborník příspěvků ze 40. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 20.-22. února 2020, Praha 2021
- BENDOVÁ/MACHALÍKOVÁ 2019—Eva BENDOVÁ/Pavla MACHALÍKOVÁ (ed.): Kariéra s paletou: umělec, umění a umělectví v 19. století. Brno 2019
- BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2001—Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ: Česká krajinomalba a veduta v období klasicismu a preromantismu. In: Taťana PETRASOVÁ/Helena LORENZOVÁ 2001, Dějiny českého výtvarného umění (III/1), 1780/1890, Praha 2001, 113-136.
- BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002—Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ: Malířská rodina Mánesů. Praha 2002
- BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ/KESNEROVÁ/MALÁ/VÁVROVÁ 1998—Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ/Gabriela KESNEROVÁ/Věra MALÁ/Věra VÁVROVÁ: Josef Navrátil (1798–1865): Výstava k dvousetletému výročí umělcova narození, (kat. výst.). Praha 1998
- BROŽOVÁ 1968—Jarmila BROŽOVÁ: Josef Navrátil a malovaná výzdoba českého interiéru, In: Umění a řemesla, č. 6, 1968, 204-210.
- BRŮHOVÁ 2001—Šárka BRŮHOVÁ: Zátíší a portrét v umění 19. století, 42. výtvarné Hlinecko 2001 (kat.výst.), nepag.

- ČADEK 1877—Jan ČADEK: Čadkovy sólové výstupy, Praha 1877
- ČAPEK 1898—K. M. ČAPEK: Navrátil. In: Světozor XXXII, č. 51, 1898, 610.
- ČAPEK 1909—K. M. ČAPEK, Zvon IX, 1909, 350-351.
- ČERNÁ 1964—Marie ČERNÁ: Václav Levý. Praha 1964.
- DAUTERMANN 2016—Christoph DAUTERMANN: Alpenbegeisterung im Spiegel der Malerei des 19. Jahrhunderts. Abbild oder Projektion? Petersberg 2016.
- DE MAISTRE 1921—Xavier DE MAISTRE: Cesta kol mé světnice. Praha 1921
- DOMORÁZEK-MRÁZ 1908–1909—Karel DOMORÁZEK-MRÁZ: Josef Navrátil v Rudolfině, Glossy k pražským výstavám II, In: Pokroková Revue, roč. 5, č. 8, Praha 1908-1909, 468.
- DÖRFLOVÁ/DYKOVÁ 2007—Iveta DÖRFLOVÁ/Věra DYKOVÁ: Cesty na Parnas: kam se v Praze chodilo za múzami (kat.výst.). Praha 2007
- DVOŘÁKOVÁ 1976—Zora DVOŘÁKOVÁ: František Matouš Klácel. Praha 1976
- DVOŘÁKOVÁ 1986—Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové, In: Rudolf CHADRABA, Josef KRÁSA, Rostislav ŠVÁCHA, Anděla HOROVÁ a kol. Kapitoly z českého dějepisu umění I. Předchůdci a zakladatelé. II. Praha 1986
- EHRENBERGEROVÁ 2016—Iva EHRENBERGEROVÁ: Vzdělávání restaurátorů a vývoj restaurátorské profese v České republice a v Itálii (disertační práce na Katedře dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého), Olomouc 2016
- FALKE 1883—Jakob von FALKE: Die Kunst im Hause. Wien 1883.
- FIŘTOVÁ 2019a—Marie FIŘTOVÁ: „Pojďme se projít po pokojích!“ Zimmerreise jako oblíbená měšťanova kratochvíle, In: HRDINA/ PIORECKÁ/ BENDOVÁ 2019, 77-90.
- FIŘTOVÁ 2019—Marie FIŘTOVÁ: Josef Navrátil-malíř v zrcadle ideálů Karla Purkyně, In: BENDOVÁ/MACHALÍKOVÁ 2019, 57-64.
- FIŘTOVÁ 2021—Marie FIŘTOVÁ: Nimrodi – o jedné ze stolních společností, In: BENDOVÁ/ HOJDA 2021, 372-383.
- FIŠER 1957—František FIŠER: Restaurátorská zpráva o průzkumu Navrátilových maleb v sále státního zámku v Ploskovicích, NPÚ Praha, 1957, inv. č. SPPOP – 12.23, (5171)
- FREIMANOVÁ 1982—Milena FREIMANOVÁ (red.): Město v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 2. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 4.–6. března 1982, Praha 1983
- FRIČ 1886—Josef Václav FRIČ: Paměti Josefa Václava Friče. Praha 1886
- GLASER 1836—Jan Rudolf GLASER (ed.): Denkbuch über Anwesenheit Ihrer K. K. Majestäten Franz des Ersten und Caroline Auguste in Böhmen im Jahre 1833. Prag 1836

GLÁSEROVÁ LEBEDOVÁ 2020—Zdenka GLÁSEROVÁ LEBEDOVÁ: Malíř Josef Navrátil. Od řemesla a umění k patentu na trvanlivé barvy. In: Resturování – retrospekce. Sborník textů na téma historie konzervování a restaurování v českých zemích. Litomyšl 2020, 84-93.

GLÁSEROVÁ-LEBEDOVÁ 2009—Zdenka GLÁSEROVÁ-LEBEDOVÁ: Rukopis Josefa Navrátila se zápisky z let 1837–1861 (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně), Ústí nad Labem 2009

GLÁSEROVÁ-LEBEDOVÁ 2012—Zdenka GLÁSEROVÁ-LEBEDOVÁ: Techniky nástěnných maleb v zápiscích Josefa Navrátila, In: Zprávy památkové péče 72, č. 6, 2012, 534-536.

GOODWIN 1885-1900—Gordon GOODWIN: Morison James, In: Sidney LEE (ed.), Dictionary of National Biography 39, 1885-1900, London, 55-56.

GRABNER 2011—Sabine GRABNER: Josef Danhauser, Biedermeierzeit im Bild, Wien 2011

GUTH 1917—K. GUTH: Palác Kounicův v ulici Panské v Praze, In: Za Starou Prahu VI-1917, č. 3-4, 24-26.

HALATA/ŠULA/KARASOVÁ 2013—Martin HALATA/Michal ŠULA/Daniela KARASOVÁ: *Na slunečné straně: Městský trakt Pražského hradu jako habsburské sídlo 1800-1918*. Praha 2013

HÁLEK 1868—K. V. HÁLEK: Josef Navrátil, malíř český, In: Květy III, č. 2, 1868, 14.

HANZAL 1979—Josef HANZAL. Liběchov osvícenský a romantický, In: Středočeský sborník historický / Praha: Státní oblastní archiv v Praze ve spolupráci s okresními archivy Středočeského kraje sv. 14, č. 2, 1979, 187-196.

HAVELKA 2004—Miloš HAVELKA: Byl Herbart filozofem biedermeieru? Herbartův pokus o realistickou akceptaci rozdvojenosti člověka a světa, In: LORENZOVÁ/PETRASOVÁ 2004, 25-37.

HEISLEROVÁ 2020—Radka HEISLEROVÁ: Malířský cech na Novém městě pražském v 17. a 18. století (disertační práce na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy). Praha 2020

HELLICHOVÁ 1975—Jarmila HELLIHOVÁ: Poděbradský lékárník Emanuel Hellich, In: Vlastivědný zpravodaj Polabí, č. 1-2, 1975, 23-28.

HEROLD 1847—Eduard HEROLD: Nástěnné malby Navrátilovy v Nových mlýnech p. Michalovice a jinde, In: Prager Zeitung, č. 53, 2.4. 1847

HEROLD 1866a—Eduard HEROLD: Malerische Wanderungen durch Prag /I. Altstadt/. Praha 1866

HEROLD 1866—Eduard HEROLD: Malebné cesty po Praze. Praha 1866

HEROLD 1872—Eduard HEROLD: Josef Mánes, In: *Osvěta II.*, 1872, 312-317.

HEROLD 1884—Eduard HEROLD: Malerische Wanderungen durch Prag /II. Die Burg/. Praha 1884

- HERRMANN 1926—Ignát HERRMANN: Před padesáti lety. Drobné vzpomínky z minulosti. Praha 1926
- HERRMANN 1970—Ignát HERRMANN: Ze staré Prahy. Praha 1970.
- HOJDA 2004—Zdeněk HOJDA, „Jdou s tebou naše srdce i mysle – až tam ku břehům Tibery.“ Cestování v době biedermeieru, In: LORENZOVÁ/PETRASOVÁ 2004, 125–141.
- HOJDA/PRAHL 2004—Zdeněk HOJDA/Roman PRAHL: *Kunstverein nebo Künstlerverein?: hnutí umělců v Praze 1830-1856 = Kunstverein oder Künstlerverein?: die Künstlerbewegung in Prag 1830–1856. Praha 2004*
- HRDINA/PIORECKÁ/BENDOVÁ 2019—Martin HRDINA/Kateřina PIORECKÁ/Eva BENDOVÁ (eds.): Pochopit vteřinu: prožívání času v české kultuře 19. století: sborník příspěvků ze 38. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 22.-24. února 2018, Praha 2019
- HUSSLEIN-ARCO/GRABNER 2009—Agnes HUSSLEIN-ARCO/Sabine GRABNER (Hrsg.): Ferdinand Georg Waldmüller 1793–1865. Wien 2009
- JELÍNEK 1909—H. JELÍNEK: Výstava Josefa Navrátila v Rudolfinu, In: Lumír, roč. 37, Praha 1909, 334-335.
- JENS 1990—Walter JENS (ed.): Kindlers Neues Literaturlexikon 10, München 1990.
- JIRÁNEK 1909a—Miloš JIRÁNEK: O českém malířství moderním, In: Volné směry, roč. XIII, Praha 1909, 199-210, 251-264, 200-201.
- JIRÁNEK 1909—Miloš JIRÁNEK: J. Navrátil, In: Čechische Revue, roč. III, 1909, 42-43.
- JIRÁSEK 1907—Alois JIRÁSEK: Z pamětí samotářových, In: Zvon 7, Praha 1907
- JIRÁSEK 1914—Alois JIRÁSEK: Rozmanitá prosa. Obrázky a studie III. Praha 1914
- JIRÁSEK 1922—Alois Jirásek, Z pamětí samotářových, In: Sebrané spisy XXXIX, Praha 1922
- JIRÁT 1944—Vojtěch JIRÁT: Erben čili majestát zákona. Praha 1944
- JIRÍK 1898—František Xaver JIRÍK: Josef Navrátil, In: Slánský obzor VI/1898, 3-13.
- JIRÍK 1898—František Xaver JIRÍK: Ze zapomenutých kapitol našeho umění, In: Květy 1895, II. pololetí, 690.
- JIRÍK 1913—František Xaver JIRÍK: Výstava návrhů maleb pokojových z období cca 1800-1860 (kat.výst.). Praha 1913
- JUNGMANN 1829—Josef JUNGMANN: Beleuchtung der Streitfrage über die böhmische Orthographie. Prag 1829
- KARBAN 2013—Lukáš KARBAN: Vývoj rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou v období 1918-1938 (Bakalářská práce na Filozofické fakultě Západočeské univerzity) Plzeň 2013

- KILIÁN 2011—Jan KILIÁN: Dějiny Liběchova. Liběchov 2011
- KLAR 1853—Pavel Aloys KLAR: Reichstadt, Kaiser Ferdinands I. Lustschloss, Libussa 1853, s. 330-332.
- KLOUZOVÁ 2014—Aneta KLOUZOVÁ: Spící ponocný Quida Mánesa. Sentimentální idyla nebo/a malovaný žert, In: Bulletin of the National Gallery in Prague 24, 2014, 124-134.
- KLUTSCHAK 1878 — KLUTSCHAK F.: Der Führer durch Prag, 12. vydání. Praha 1878
- KOKOŘÍNSKÝ 1846—Václav Hanuš KOKOŘÍNSKÝ, Liběchov v Litoměřicku, In: Poutník 1, 1846, 252-253.
- KOLLÁR 1862—Ján KOLLÁR: Cestopis do Horní Itálie se Slovníkem slawjanských umělcův. Pešť 1862
- KOTRBA 1960—Viktor KOTRBA: Práce Josefa Navrátila na Pražském hradě 1848–1849, In: Umění VII, 1960, 80-83.
- KRAUSE 1968—Ernst KRAUSE: Oper. Von A–Z. Ein Opernführer. Leipzig 1968
- KRECAR 1931a—Jarmil KRECAR: Hnízdo z romantické doby, In: Hollar VIII, 26.
- KRECAR 1931—Jarmil KRECAR: Dokument k Navrátilovi, Polední list, 24.4.1931.
- KROUPA/ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ/KONEČNÝ 2009 (eds.)—Jiří KROUPA, Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Lubomír KONEČNÝ (eds.): Orbis artium: k jubileu Lubomíra Slavička. Brno 2009.
- KROUSKÝ 1940–1941—O. KROUSKÝ (JOSEF POLÁK): Kdy vyzdobil Navrátil jirenský zámek, In: Umění (Štenc) XIII., 1940–1941, 245-248.
- KROUSKÝ 1940-1941—O. KROUSKÝ (pseudonym POLÁKA), Kdy vyzdobil Navrátil jirenský zámek, In: Umění (Štenc) XIII., 1940-1941, 245-248.
- KROUTSKÝ 1940–1941—Oldřich KROUTSKÝ: Navrátilovy znaky, In: Umění XIII, 1940-1941, 326-327.
- KŘIVSKÝ 1971—Pavel KŘIVSKÝ: inventář osobního fondu Antonín Veith 1793-1853, František Emanuel Velc 1816-1890, Edice inventářů č. 233, (PNP), Praha 1971
- KUBKA/NOVOTNÝ 1941—František KUBKA/Miloslav NOVOTNÝ: *Božena Němcová*, reprodukováno *Listy politické*, Klácelovo psaní Boženě Němcové, Praha 1941.
- KVĚT 1954—Jan KVĚT: Josef Navrátil a podobizna Antonína Veitha, In: Umění II, č. 3, 1954, 295-299.
- LEDVINKA/MRÁZ/VLNAS 2000—Václav LEDVINKA/Bohumír MRÁZ/Vít VLNAS: Pražské paláce, Praha 2000.
- LEUBNEROVÁ 2007—Šárka LEUBNEROVÁ: Zátíší v malbě 19. století (kat. výst.), Národní galerie v Praze a Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, Litoměřice 2007
- LEUBNEROVÁ 2017—Šárka LEUBNEROVÁ: František Tkadlík 1786-1840, Praha 2017

LEUBNEROVÁ 2018—Šárka LEUBNEROVÁ: August Bedřich Piepenhagen 1791-1868 (kat. výst.) (Litoměřice 30. 11. 2018 - 3. 3. 2019), Praha/Litoměřice 2018

LEUBNEROVÁ 2019—Šárka LEUBNEROVÁ: První generace prací Josefa Navrátila, In: BENDOVIČ/MACHALÍKOVÁ 2019, 65-70.

LÍBAL/ STRACH/ VAJDIŠ 1989—D. LÍBAL/E. STRACH/J. VAJDIŠ: Stavebně historický průzkum, Praha 1- Malá Strana III, U Lužického semináře 26, Cihelná 2, XII. 1989, č.p. 101-102/ III.

LOMBARD 1990— Charles M. LOMBARD: Xavier de Maistre. Boston 1977

LORENZOVIČ 2005—Helena LORENZOVIČ: Hra na krásný život: estetika v českých zemích mezi lety 1760-1860. Praha 2005

LORENZOVIČ/PETRASOVÁ 1999—Helena LORENZOVIČ/Taťána PETRASOVÁ (ed.): Salony v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 12.-14. března 1998, Praha 1999

LORENZOVIČ/PETRASOVÁ 2004—Helena LORENZOVIČ/Taťána PETRASOVÁ: Biedermeier v českých zemích. Sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 6.-8. března 2003, Praha 2004

LORIŠ 1937—Jan LORIŠ: Quido Mánes, Praha 1937

MACEK 1909 —A. MACEK: Výstava Navrátilových děl v Rudolfinu, In: Besedy lidu, roč. XVII, č. 4, Praha 1909, 59.

MACKOVÁ 1962—Olga MACKOVÁ: August Bedřich Piepenhagen, In: Umění X, 1962, 135-153.

MACKOVÁ 1965—Olga MACKOVÁ: Olga Macková, Krajiny Josefa Navrátila (kat. výst.), Praha 1965

MACKOVÁ 1966a—Olga MACKOVÁ: Spitzwegova cesta do Prahy, In: Umění XIV, 1966, 184-185.

MACKOVÁ 1966—Olga MACKOVÁ: Nové poznatky o obrazech Josefa Navrátila, In: Umění XIV, 1966, 231-244.

MACKOVÁ 1982—Olga MACKOVÁ: Malířství biedermeieru jako výraz kultury města v první polovině 19. století, in: FREIMANOVÁ 1982, 196-201.

MACKOVÁ/KESNEROVÁ/BROŽOVÁ/MASARYKOVÁ 1965—Olga MACKOVÁ/Gabriela KESNEROVÁ/Jarmila BROŽOVÁ/Anna MASARYKOVÁ: Josef Navrátil. Obrazy a kresby (kat. výst.). Praha 1965

MÁDL 1898—Karel Boromejský MÁDL: Stoleté výročí od narození, In: Zlatá Praha, roč. XV, č. 27, 13. 5. 1898, 316.

MÁDL 1899— Karel Boromejský MÁDL: České krajinářství, In: Zlatá Praha 1899, roč. XVI, č. 3, 25.XI 1898, 30.

- MÁDL 1899a—K. B. MÁDL: Mádl, České krajinářství, In: Zlatá Praha 1899, roč. XVI, č. 4, 2.XII 1898, 43.
- MÁDL 1929—Karel Boromejský MÁDL: Antonín Machek, Praha 1929
- MÁDLb 1899b—K.B. MÁDL: Zlatá Praha 1899, roč. XVI, č. 6, 16.XII 1898, 67.
- MASARYKOVÁ 1940—Anna MASARYKOVÁ: Josef Navrátil a český biedermeier, In: České slovo, 24. 11. 1940
- MASARYKOVÁ 1941—Anna MASARYKOVÁ: Nové mlýny na Novém městě pražském, Poklady národního umění, 42. sv., Praha 1941
- MASARYKOVÁ 1947—Anna MASARYKOVÁ, Tradice baroka a rokoka u dvou českých malířů 19. století, Praha 1947
- MASARYKOVÁ 1966—Anna MASARYKOVÁ: Josef Navrátil – Dekorátér. Na okraj výstavy Josef Navrátil a český interiér druhého rokoka, In: *Umění XIV*, 1966, 516-525.
- MATĚJČEK 1908–1909—Antonín MATĚJČEK: Josef Navrátil v Rudolfinu, In: *Přehled*, roč. VII, Praha 1908-1909, 409-411
- MÍKA 2008—Zdeněk MÍKA: Zábava a slavnosti staré Prahy. Od konce 18 do počátku 20. století. Praha 2008
- MIKOVEC 1851—Ferdinand Břetislav MIKOVEC, Lumír I, č. 30, 1851, 720.
- MIKOVEC 1852—Ferdinand Břetislav MIKOVEC, Lumír II, č. 24, 1852, 574-575.
- MIKOVEC 1857—Ferdinand Břetislav MIKOVEC, Lumír VII., č. 37, 1857, 886.
- MIKOVEC 1861—Ferdinand Břetislav MIKOVEC, Lumír XI, č. 43, 1861, 1028.
- MÜLLER 1831—Anton MÜLLER: Etwas über diesjährige Kunstausstellung der Gesellschaft der Patriotischen Kunstfreunde, In: *Bohemia IV*, č. 52, 1831
- MÜLLER 1833—Anton MÜLLER: Bericht über die Kunstausstellung der Gesellschaft der Patriotischen Kunstfreunde, In: *Bohemia VI*, č. 50, 26. 4. 1833
- MÜLLER 1838a—Anton MÜLLER: Über die öffentliche Ausstellung der Kunstprodukte hiesiger Akademiker, In: *Bohemia XI*, č. 60, 20. 5. 1838.
- MÜLLER 1838—Anton MÜLLER: Über die öffentliche Ausstellung der Kunstprodukte hiesiger Akademiker, In: *Bohemia XI*, č. 56, 11. 5. 1838.
- MŽYKOVÁ 1987—Marie MŽYKOVÁ: Orientální salon v Liběchově, Náprstkovo muzeum, Praha 1987
- NAGLER 1841—G. K. NAGLER: Neues Allgemeines Künstlerlexikon, Band 11, München 1841, 251.
- NEJEDLÝ 1828—Johann (Jan) NEJEDLÝ: Widerlegung der sogenannten analogisch-ortographischen Neuerungen in der böhmischen Sprache. Prag 1828

- NERUDA 1878—Jan NERUDA: Povídky malostranské. Praha 1878
- NEUMANN 1959—Jaromír NEUMANN: Matyáš Braun-Kuks. Praha 1959
- NIKODEM 1931—V. NIKODEM: Navrátilova díla z pražského majetku, (Praha Feiglova galerie), In: Národní osvobození, roč. VIII, č. 305, 7.11. 1931, 4.
- NOVÁK 1962—Luděk NOVÁK: Antonín Machek. Praha 1962
- NOVÁKOVÁ 1982—Markéta NOVÁKOVÁ: Žánr mezi nazarenismem a realismem, In: FREIMANOVÁ 1982, 202-210.
- NOVOTNÁ 2010—ZN [Zuzana NOVOTNÁ], heslo Josef Navrátil, In: VONDRÁČEK 2010, 382.
- OČADLÍK 1956—Mírko OČADLÍK: Svět orchestru I. Klasikové a romantikové. Praha 1956
- PEČÍRKA 1930—Jaromír PEČÍRKA: Josef Navrátil, In: Salon Praha, roč. IX, leden 1930, č. 1, 10-13.
- PEČÍRKA 1935—Jaromír PEČÍRKA: Založení spolku Kunstverein für Böhmen, a jeho činnost. Činnost Společnosti vlasteneckých přátel umění, (Hundert Jahre Kunstverein für Böhmen), In: Prager Presse, roč. 15, č. 290, 26. 10. 1935, 7.
- PEČÍRKA 1940—Jaromír PEČÍRKA: Josef Navrátil. Praha 1940
- PECHOVÁ 1965—Oliva PECHOVÁ: Zákupy. Praha 1965.
- PEŘINA/FRIČ/HUDEC 1872—František Jaroslav PEŘINA/Coelestin FRIČ/Jan HUDEC: Slavín (Pantheon) Sbíрка podobizen, autografů a životopisů předních mužů československých, Praha 1872
- PEŘINA/FRIČ/HUDEC 1885—František Jaroslav PEŘINA/Coelestin FRIČ/Jan HUDEC: heslo Josef Navrátil, Slavín (Pantheon), sbírka podobizen, autografů a životopisů předních mužů československých 3., část první, Praha 1885, 151-155.
- PEŠTA 2004 —Jan PEŠTA: Zámek Jirny, In: Průzkumy památek, č. 2, roč. XI, 2004, 172–195.
- PETRASOVÁ/LORENZOVÁ 2001—Taťana PETRASOVÁ/Helena LORENZOVÁ (eds.), Dějiny Dějiny českého výtvarného umění (III/1), 1780/1890. Praha 2001.
- PETRASOVÁ/PRAHL 2012 —Taťana PETRASOVÁ/ Roman PRAHL (eds.): Mnichov – Praha: výtvarné umění mezi tradicí a modernou = München – Prag: Kunst zwischen Tradition und Moderne. Praha 2012
- PETRASOVÁ/LORENZOVÁ 2001—Taťana PETRASOVÁ/Helena LORENZOVÁ (eds.): Dějiny českého výtvarného umění (III/1), 1780/1890, Praha 2001
- PICHL 1936—Josef Bojislav PICHL: Vlastenecké vzpomínky. Praha 1936
- PODLAHA 1921—Antonín PODLAHA: Plány a kresby chované v kanceláři správy Hradu Pražského, In: Památky archeologické XXXII, 1921, 171-173.
- POCHE 1980—Emanuel POCHE (ed.), *Praha národního probuzení*, Praha 1980

- POKORNÁ–PURKYŇOVÁ 1944—Růžena POKORNÁ–PURKYŇOVÁ: *Život tří generací. Vzpomínky na velké Purkyně, Listy a články malíře Karla Purkyně*, Praha 1944
- POLÁK 1931—Josef POLÁK: Dokumente über Josef Navrátil in Reichstadt, In: Prager Presse (Dichtung und Welt), N.45, 1931. s.I-II.
- POLÁK 1938—Josef POLÁK: Činnost umělecké družiny Josefa Navrátila v Zákupch a Ploskovicích v letech 1850–1853, In: Umění Zd. Wirthovi k šedesátinám, Praha 1938, 112-136.
- POLÁK 1945—Josef POLÁK: Josef Navrátil na Klenovém, Umění (Štenc) XVII, 1945, 87-91.
- POLÁK 2003—Milan POLÁK, *Pražské pivovárky a pivovary*. Praha 2003
- POSPÍŠILOVÁ, 1981—Marie POSPÍŠILOVÁ: K chronologickému uspořádání tvorby Josefa Navrátila jako dekorátéra interiérů, se zvláštním zřetelem na dosud sporné práce, In: Výtvarná kultura sv. 5., 1981. nepag. (historie a současnost)
- PRAHL 1987—Roman PRAHL: Karel a Jan Evangelista Purkyně, In: *Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis : Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy/ Praha : Univerzita Karlova Roč. 27, č. 1 (1987)*, 123-132.
- PRAHL 1990—Roman PRAHL: Kronika umění i města: alba Mahabharaty a "časopisu" mladého SVU Mánes, In: *Pražský sborník historický* 23, 1990, 50-71.
- PRAHL 2001—Roman PRAHL: Figurální malba a „národní klasika“. Čechy 1840–1860, In: PETRASOVÁ/LORENZOVÁ 2001, 306-325.
- PRAHL 2004—Roman PRAHL: Biedermeier v umění, umění v biedermeieru, In: LORENZOVÁ/PETRASOVÁ 2004, 217-219.
- PRAHL 2005—Roman PRAHL: Český Slavín i Alhambra, In: *Album amicorum. Sborník ku počtě prof. Mojžíra Horyny*, Praha 2005, 105-114.
- PRAHL 2009—Roman PRAHL: Malíř Carl Spitweg a jeho pražská agenda, In: KROUPA/ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ/ KONEČNÝ 2009 (eds.), 363-368.
- PRAHL 2010—Roman PRAHL: Malba a kresba, In: VONDRÁČEK 2010, 173-187
- PRAHL 2011—Roman PRAHL: Ach! Italia, cara mia! : umělci z Čech XIX. století a Itálie (kat. výst.), Plzeň 2011
- PRAHL 2020—Roman PRAHL: Od práce k zábavě, Podoby volného času v umění XIX. století (kat.výst.), Plzeň 2020
- PRAHL/BERÁNKOVÁ 2017—Roman PRAHL/Alena BERÁNKOVÁ: *Z dálky/z blízka. Krajinomalba 19. století. Severní Čechy (kat. výst.)*, Litoměřice 2017
- PRAHL/HOJDA 1999—Roman PRAHL/Zdeněk HOJDA: Umění v konverzaci: Thunův salon, in: LORENZOVÁ/PETRASOVÁ 1999, 35-46.

PRAHL/VONDRÁČEK/SEKERA 2014—Roman PRAHL/Radim VONDRÁČEK/Martin SEKERA: Karikatura a její příbuzní. Obrazový humor v českém prostředí 19. století. Plzeň 2014

PRÁŠEK 1913—Justin Václav PRÁŠEK: Brandejs nad Labem, město, panství, okres. Brandejs nad Labem 1913, 129-145.

PRAŽÁKOVÁ 1978—Běla PRAŽÁKOVÁ: inventář osobního fondu Antonín Marek 1785-1877 (PNP NAD 1050), Praha 1978

PURKYNĚ 1863—Karel PURKYNĚ: Josef Navrátil: Wandbilder in den Zimmern der Besitzerinnen der Mühle, die prachtvollen Schilder bei Chlumetzky in der Eisengasse, In: Politik 9/6 Abendblatt, č. 157, 1863, 1.

RAK/VLNAS 2010—Jiří RAK/Vít VLNAS: Libosad českého biedermeieru, in: VONDRÁČEK 2010, 35-53.

REITHAROVÁ 1980—Marie REITHAROVÁ: Malířství. Nástěnné malířství v předbřeznové Praze, In: POCHE 1980, 232–330.

RITTERSBERG 1843—Ludwig RITTERSBERG, Beiblätter zur Ost und West, No. 118, 26.7.1843

ROSSNER 2007—Christiane ROSSNER: Die Welt der Papiertapeten des 19. Jahrhunderts, Liebestolle Göttinnen, Blumen und Girlanden, In: Monumente. Magazin für Denkmalpflege in Deutschland, April 2007

RUTH 1904—František RUTH: Kronika královské Prahy a obcí sousedních, Praha, 1904

RYBIČKA 1869—Antonín RYBIČKA: Antonín Machek, malíř a kamenopisec, Světozor, roč. 3. č. 16 (16. 4. 1869), 1869, 131.

RYŠAVÝ 1947—Rudolf RYŠAVÝ, Jak jsem se stal obchodníkem s obrazy, aneb, Knihy versus obrazy (10:0 pro obrazy), Praha 1947

SENGLE 1971-1980—Friedrich SENGLÉ: Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution, I (Allgemeine Voraussetzungen, Richtungen, Darstellungsmittel), II (Die Formenwelt), III (Die Dichter), Stuttgart 1971-1980

SCHLÖGEL 2006—Karl SCHLÖGEL: Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik. Frankfurt am Main 2006

SCHUSELKA 1838—Franz SCHUSELKA: Nawratil 's Fresken zu Liboch, In: Bohemia XI, č. 122, 12.10. 1838, 4.

SCHUSELKA 1842a—Franz SCHUSELKA, Bohemia, č. 104, 30. 8. 1842, 1.

SCHUSELKA 1842—Franz SCHUSELKA: Nawratil 's Fresken zu Liboch, In: Bohemia XV, č. 105, 2.9. 1842.

SLONIM 2011—Dimitrij SLONIM: Josef Navrátil: repetitorium historie života a díla. Praha 2011

STERNE 1903—Laurence STERNE: Sentimentální cesta po Francii a Itálii. Praha 1903

- STIEGLER 2010—Bernd STIEGLER: Reisender Stillstand. Eine kleine Kulturgeschichte der Reisen im und um das Zimmer herum, Frankfurt am Main 2010.
- STORCH 2009—Ursula STORCH: Zauber der Ferne: Imaginäre Reisen im 19. Jahrhundert (kat. výst.), Wien 2009
- STUTZER/BOERLIN-BRODBECK/HESS 2001—Beat STUTZER/Yvonne BOERLIN-BRODBECK/David HESS: Der romantische Blick: Das Bild der Alpen im 18. und 19. Jahrhundert. Chur 2001
- SUCHOMEL 2018—Filip SUCHOMEL: Oriental salon in Liběchov Chateau, In: Umění LXVI, č. 1-2, 2018, 72-86.
- ŠÁMAL 2015—Petr ŠÁMAL: Výzdoba pražské obytné budovy od 60. let 19. století do první světové války (disertační práce na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy), Praha 2015
- ŠLAJCHRT 2007—Viktor ŠLAJCHRT: Srdečný pozdrav z hospody. Praha 2007
- ŠTECH 1909—Václav Vilém ŠTECH, Den III, č. 52 a č. 80
- ŠTECH 1911—Václav Vilém ŠTECH: K reprodukcím J. Navrátila, In: Volné směry XV, 1911, 25.
- ŠTECH 1948—Václav Vilém ŠTECH: Sto padesáté výročí Josefa Navrátila, In: Svobodný zítřek, 19.2.1948
- ŠTECH 1967—Václav Vilém ŠTECH: V zamlženém zrcadle. Praha 1967
- ŠTECH/SLÁNSKÝ 1958—Václav Vilém ŠTECH /Bohuslav SLÁNSKÝ: Josef Navrátil-Jirny. Praha 1958
- THEINHARDOVÁ 2001—Markéta THEINHARDOVÁ: Žánrová malba: od biedermeieru k realismu, In: PETRASOVÁ/LORENZOVÁ 2001, 342-357.
- TOMAN 1909—Prokop TOMAN: Seznam výstavy děl Josefa Navrátila. Praha 1909
- TOMAN 1919a—Prokop TOMAN: Seznam vystavených děl Josefa Navrátila. Rudolfinum Praha 1919
- TOMAN 1919—Prokop TOMAN: Josef Navrátil. Jeho život a dílo. Praha 1919
- TOMAN 1920—Prokop TOMAN: Studie a vzpomínky českého sběratele, Praha 1920
- TOMAN 1931a—Prokop TOMAN: Francouzské vlivy na Josefa Navrátila, In: Dílo, roč. XXIII, 1931, 206-208.
- TOMAN 1931b—Prokop TOMAN: Josef Navrátil, první předseda Jednoty umělců výtvarných v Čechách, In: Dílo, roč. XXIII, 1931, 319-320.
- TOMAN 1931c—Prokop TOMAN: Byl Josef Navrátil v Itálii, Národní listy, 19. 7. 1931.
- TOMAN 1931—Prokop TOMAN: Žáci a napodobitelé Josefa Navrátila, In: Dílo, roč. XXIII, 1931, 84-89.

- TOMAN 1932—Prokop TOMAN: Život a dílo Josefa Navrátila, In: Dílo XXIV, 1932, 103.
- TOMAN 1932a—Prokop TOMAN: Úvod do studia díla Navrátilova, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, 101-102.
- TOMAN 1932b—Prokop TOMAN: Život a dílo Josefa Navrátila, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, s. 103-132.
- TOMAN 1932c—Prokop TOMAN: Navrátilovo malířské dílo v Liběchově, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, 133-137, 141-146.
- TOMAN 1932d—Prokop TOMAN: Navrátilova zátiší, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, 146-154.
- TOMAN 1932e—Prokop TOMAN: Antonín Navrátil, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, 155-160.
- TOMAN 1932f—Prokop TOMAN: Dnešní majitelé díla Navrátilova, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, 159-160.
- TOMAN 1932g—Prokop TOMAN: Bibliografie Josefa Navrátila, Dílo, roč. XXIV, 1932, 161-162.
- TOMAN 1932h—Prokop TOMAN: Nově objevený zápisník Josefa Navrátila, In: Dílo, roč. XXIV, 1932, 215-218.
- TOMAN 1933-1934—Prokop TOMAN: Glossy k dílu i životu Josefa Navrátila, Dílo XXV., 1933-1934, 133-138.
- TOMAN 1945—Prokop TOMAN: Pražský malíř Dominik Kottula, In: Lidové noviny, Praha 1945, roč. 53, č. 36, 1,2 (11/2)
- TOMÁŠEK 1836—Václav Jan TOMÁŠEK: Sechs Gesaenge aus C.E. Eberts böhmisch-nationalem Epos Wlasta/mit Begleitung des Pianoforte: 74tes Werk [hudebnina]. Prag: bei Marco Berra, [1836]
- TOMÁŠEK 1941—Václav Jan Křtitel TOMÁŠEK: Vlastní životopis Václava Jana Tomáška. Praha 1941.
- TUREK 1979—Rudolf TUREK: Tři Hellichovské generace, In: Vlastivědný zpravodaj Polabí, č. 1-2, 1979, 59-65.
- VLČKOVÁ 2014—Olga VLČKOVÁ: Divadlo a divadelní scény. Zmizelá Praha, Praha 2014
- VLČKOVÁ/PRAHL 2012—Lucie VLČKOVÁ/Roman PRAHL: Mnichovské malířství v Praze, In: PETRASOVÁ/PRAHL 2012, 129-168.
- VLNAS 2004—Vít VLNAS: Panovnícký cyklus Antonína Machka: "biedermeierský" historismus mezi barokem a romantikou, In: LORENZOVÁ/PETRASOVÁ 2004, 49-70.
- VOLAVKA 1939-1940—Vojtěch VOLAVKA: Nově získané obrazy v moderní galerii, In: Umění (Štenc), XII, 1939-40.

- VOLAVKA 1949—Vojtěch VOLAVKA: Josef Navrátil-kreslíř, In: Cestami umění, Sborník k šedesátinám Ant. Matějčka, Praha 1949, 205-207.
- VOLAVKA 1950—Vojtěch VOLAVKA: Česká kresba 19. století. Praha 1950
- VOLAVKOVÁ 1966—Hana VOLAVKOVÁ: Poznámka k hodnocení zátiší Josefa Navrátila, In: Umění XIV., roč. 14, č. 5, 536-537.
- VOLAVKOVÁ-SKOŘEPOVÁ 1965—Zdenka VOLAVKOVÁ-SKOŘEPOVÁ: Josef Navrátil, Kulturně-politický kalendář na rok 1965, 95-96.
- VOLAVKOVÁ-SKOŘEPOVÁ 1966—Zdeňka VOLAVKOVÁ-SKOŘEPOVÁ: Rod Navrátilů a některé problémy uměleckých počátků Josefa Navrátila, In: Umění XIV, 1966, 405-419.
- VONDRÁČEK 2010a—Radim VONDRÁČEK: Úvod. Dějiny a recepce biedermeieru, In: VONDRÁČEK 2010, 11-33.
- VONDRÁČEK 2010b—Radim VONDRÁČEK: Biedermeier jako hodnotový a ideový proud, In: VONDRÁČEK 2010, 55-69.
- VONDRÁČEK 2010—Radim VONDRÁČEK: Biedermeier: umění a kultura v českých zemích 1814-1848. Praha 2010²
- VONDRÁČEK 2017—Radim VONDRÁČEK: Návrat do Prahy – ředitelem pražské Akademie, In: LEUBNEROVÁ 2017, 162-177.
- WEITENWEBER 1891—Vilém WEITENWEBER: České umění na Jubilejní zemské výstavě, In: Zlatá Praha VIII, 1891, 420.
- WESSELY 1868—E. WESSELY: Josef Navrátil, Öl und Quasch Bilder in der Kapitelsaal der Kreuzherren – enkaustisch mit histor. Bildern, In: Politik, 21/2 1868, č. 51, 2.
- WICHMANN 1980—Siegfried WICHMANN, Spitzweg auf der Reise nach Prag mit Postkutsche, Eisenbahn und Dampfschiff von ihm eigenhändig aufnotiert und illustriert. München, 2. Auflage 1980.
- WICHMANN 1985—Siegfried WICHMANN: Carl Spitzweg, Haus der Kunst München 23.November 1985–2. Februar 1986 (kat. výst.), München 1985.
- WIRTH 1918–21—Zdeněk WIRTH, Umění I. (Štenc), 1918-21, 279-281.
- WIRTH/A.B. 1912—Zdeněk WIRTH/A. B.: Poslední památka renesanční na Václavském náměstí, In: Věstník klubu za Starou Prahu, č. 1, roč. III, 1912, 2.
- WURZBACH 1868— C. von WURZBACH: Malíř Josef Navrátil: Liběchov, Jirny, In: Světozor, roč. II, č. 1, 1868, 9.
- ZAP 1854–1855—Karel Václav ZAP: Císařský letní zámek v Ploskovicích, In: Památky archeologické I, č. 3, 1854, 140-141.
- ZAP 1854—Karel Václav ZAP: Památky archeologické roč. I, č. 1, 1854, 41-42.

ŽIVNÝ 2005—Jana ŽIVNÝ: Malby Josefa Navrátila na zámku Liběchov, In: Zprávy památkové péče, roč. 65, č. 4, 2005, 311–312.

Seznam časopisových a novinových článků:

Schematismus auf d. J. 1811

Prager Zeitung, 1820, č. 60, 283.

Intelligenzblatt zur Prager Zeitung, 1829, č. 72, 7. 5. 1829, 10.

Kunsthochschule, Bohemia V, č. 44, 10. 4. 1832, 3.

R-r-r (Rittersberg), Für Künstler und Kunstfreunde, Bohemia 8, (21. června 1835), č. 74.

Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1838, Praha 1838, 454.

Zimmerreise, Květy 1841, č. 23

Ost und West, Sonntagsblätter, 26. Juli 1843, s. 470–1.

Ost und West, Sonntagsblätter, 17. September 1843, 911

Květy, 24. prosince 1845, 619.

Prag, Beiblätter zu Ost und West, No. 94, 14. 6. 1843

Česká včela, 5. 8. 1848, roč. 15, č. 63, 241.

František Matouš KLÁCEL, Týdenník 8.VI.1848

František Matouš KLÁCEL, Týdenník 22.VI.1848

Die Ausstellung des Vereins der Bildenden Künstler am Quai, Bohemia XXII, č. 243, 30. 11. 1849

V Zákupčech, Lumír II, 1852, 574-575.

Lokalzeitung, Provinzialchronik, Bohemia XXV, č. 167, 1852, 3.

Adressenbuch der Handlungsgremien. Fabriken und Gewerbe, Boehmen 1860, 192.

Navrátil die Taufkapelle in der Karolinenthaler Basilik, In: Lokalzeitung, Provinzialchronik, Bohemia XXXIV, č. 253, 1861, 2,3.

Gemälde – Sammlung von J. B. Chlumetzky in Prag Nr. 548, Prag 1863., kat. č. 693,694., 92.

Pražský deník, 1866, roč. 1, č. 180, 11. 12., 3.

Jahrbuch des Prager Dombauvereins (1863–1912) für das Jahr 1868, 107.

Navrátil v referátu zn. B, Umělecké výstavy společnosti sv. Lukáše, Světozor, roč. V, č. 10, 1871, 115-116.

Navrátil v referátu zn. B, Výstava umělecké besedy, Světozor, roč. V, č. 15, 1871, 175-176

Navrátil v referátu zn. B, Zmínka, Politik, 28/5 1872, č. 146, 5.

Slovan americký, týdeník pro politiku, vědu, zábavu a vzájemnost všech Slovanův amerických, roč. 12, č. 16, 2. 3. 1881, (1880–1881), 4.

Ruch III. S.100-101, 1881

Navrátil J., v referátu zn. V.W., Umělecká výstava na Žofínském Ostrově, Světozor 1882, XVI, č. 22, 263.

Listy Josefa Jungmanna k Antonínovi Markovi, Časopis Musea království Českého 57, 1883, 47.

Neznač., Krajiny Josefa Navrátila, Světozor 1884, roč. XVIII, č. 18, 214 (vyobrazení na str. 205)

V. W. Josef Navrátil, Horská krajina (autor JN – Z jeho díla), Zlatá Praha 1884, roč. I, č. 17, 206. (vyobrazení 1)

V. W., Přímořská krajina (kvaš JN), Zlatá Praha 1884, roč. I, č. 50, 604, vyobrazení 1.

V. W. Josef Navrátil, U potoka, Zlatá Praha 1885, roč. II, č. 11, 134.

V. W., V soumraku, Zlatá Praha 1885, roč. II., č. 1, 15, vyobrazení 4.

V. W., Pasačka, Zlatá Praha 1888, roč. 5, č. 22, 346, vyobrazení 1.

V. W., Večer a Jitro na Alpách (kvaš JN), Zlatá Praha 1889, roč. VI, č. 14, 166, vyobrazení 2.

Josef Navrátil, Prämie, Loberzweig, Politik 6/8 1891, č. 214, 2.

Zlatá Praha 1899, roč. XVI, č. 6, 16. XII 1898, 67.

K výstavě rudolfínské, Čas, 9. 3. 1909

Hon na lišku, Zlatá Praha XIX, č. 7, 1902, 13. 7. 1901, 83, vyobrazení 73.

Hochgebirgsee von Navrátil, Ölskizze, Politik 26. 2. 1903, č. 56, 2.

Prager Salon, Möbel, Interieurs Navrátil, Politik, 13. 5. 1903, č. 131, s. 2

Navrátilova výstava v Rudolfinu, Rozkvět III, 1910, 26.

Příloha Národní politiky, 28. 2. a 7. 3. 1909

Český svět V., 19. 2. 1909 a 26. 2. 1909

České slovo, 3. 3. 1909

Dílo VII, 1909, s. 241-251.

Prager Tagblatt, 11. 3. 1909

Výstava Navrátilova v Rudolfině, Světozor 1909, č. 17, 407

Josef Navrátil, Světozor 1909, č. 20, 470

Josef Navrátil v Rudolfinu, Volné směry, Praha 1909, roč. XIII, 81-82, 4

Výstava Josefa Navrátila v Rudolfinu, Zlatá Praha XXVI, 1909, č. 23, 274.

Výstava Josefa Navrátila v Rudolfinu, Zlatá Praha XXVI, 1909, č. 24, 285.

Zlatá Praha XXX, č. 6, s. 61, 1913.

K výstavě Navrátilově v Rudolfinu, Dílo, roč. VII, 1909, 85

Josef Navrátil, Náčrty k vývěsním štítům, Galerie, roč. IV. 1927, Ad. 70, 71.

Sicherung der wertvollen Wandmalereien in Prag. Prager Presse 20. 3. 1934, roč. 14, č. 78/5

Supraporta na faře Nejsvětější trojice v Praze. Zlatá Praha XXXII, č. 47, 560 (554)

Zákupský zpravodaj, roč. 28 (30), č. 9, září 2018, 9.

Katalog/seznam/slovník bez určeného autora:

Seznam příspěvků sboru ke zřízení českého národního divadla v Praze od 14. dubna 1851 do října 1861 věnovaných s početním přehledem a abecedním rejstříkem. Praha 1862 (Tiskem Jaroslava Pospíšila)

Josef Navrátil (1798–1865): výstava je vzpomínkou na osobnost a dílo velkého českého malíře Josefa Navrátila u příležitosti letošního dvoustého výročí umělcových narozenin. Cheb: Státní galerie výtvarného umění, 1998

Praha 1750 až 1850. Památky literární, umělecké a občanské (kat.výst.), Staroměstská radnice v Praze 1916

Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 8. dřevěné stavby-falšování, heslo Ebert, Karl Egon, Praha 1894

Nový slovník československých výtvarných umělců (I. díl, A-K), Výtvarné centrum Chagall, Ostrava 1993

Použité prameny

Archiv Národní galerie, Josef Navrátil (1798–1865), rukopis receptář barev, vázaný sešit 66 stran + příloha Aukční katalog, sign. AA – 1191

Archiv Národní galerie, fond SVPU, sign. AA 1386/1

Archiv Ústavu pro dějiny umění AV ČR, fond Kuchynka, Karton 1, rukopis pro „Beníškovo české malířství“, Josef Navrátil

Památník národního písemnictví, fond Antonín Veith, inv.č. 1172, č. přír. 84/65

Zpráva o restaurování nástěnných maleb Josefa Navrátila v kapitulní síni Křížovnického kláštera v Praze, Praha 1986

Knihovna národního muzea, Stanovy *Společenstva malířů pokojů, znaků, porcelánu a skla v Praze*

Publikační a akademická činnost

FIŘTOVÁ/NECHVÁTALOVÁ M. *Viktor Oliva-dekoratér všednosti : Život a dílo umělce na přelomu 19. a 20. století* . Město Nové Strašecí: Město Nové Strašecí a Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, 2016, 143 s. ISBN 978-80-7101-155-2

FIŘTOVÁ M. Freska Kosmy Damiána Asama v kostele na Bílé hoře jako manifest bavorských mocenských aspirací. *Umění*, 2017, vol. 2017, s. 531-544. ISSN 0049-5123.

FIŘTOVÁ M. "Pojďme se projít po pokoji!" Zimmerreise jako oblíbená měšťanova kratochvíle. In BENDO VÁ E., HRDINA M., PIORECKÁ K., Pochopit vteřinu: prožívání času v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 38. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století. Praha: Academia, 2019, s. 77-90. ISBN 978-80-200-2932-4.

FIŘTOVÁ M. Josef Navrátil - malíř v zrcadle ideálů Karla Purkyně. In BENDO VÁ E., MACHALÍKOVÁ P., Kariéra s paletou. Umělec, umění a umělectví v 19. století. Brno: B&P Publishing Brno, 2019, s. 57-64. ISBN 978-80-7485-182-7

FIŘTOVÁ M. Pavel Preiss. In BIEGEL R., PRAHL R., BACHTÍK J., Století Ústavu pro dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020, s. 680-687. ISBN 978-80-7308-962-7.

FIŘTOVÁ M. Nimrodi- o jedné ze stolních společností. In BENDO VÁ E., HOJDA Z., FIŘTOVÁ M., DUCHÁČEK M., Od práce k zábavě. Praha: Nakladatelství Academia, 2020, s. 372-383. ISBN 978-80-200-3217-1.

FIŘTOVÁ M. Bavorské intermezzo. In KŘEČKOVÁ J., Poutní areál P. Marie Vítězné. 400 let od bitvy na Bílé hoře. Praha: Národní archiv a Venio- klášter benediktinek, 2020, s. 101-103. ISBN 978-80-7469-105-8.

Marie Fiřtová, Simona Binko: "Aby ten náš mladý průmysl nezahynul" Josef Binko a jeho podpora Pražských uměleckých dílen za První světové války, In: *Umění* 3/2021 (článek se připravuje k tisku, přijat v recenzním řízení)

pedagogická činnost /přednášky/editorská činnost

Selected Topics - kurz pro studenty Erasmu

Prague – Munich: cultural influences around the mid-19th century, Fin de siècle and Czech art

přednáška *Nimrodi - O jedné ze stolních společností* (FIŘTOVÁ M.) na konferenci *Od práce k zábavě. Volný čas v české kultuře 19. století*. 40. plzeňské mezioborové symposium (Plzeň: 20.02-22.02.2020)

přednáška *"Pojďme se projít po pokoji!" Zimmerreise jako oblíbená měšťanova kratochvíle* (FIŘTOVÁ M.) na konferenci *Pochopit vteřinu. Prožívání času v české kultuře 19. století*. 38. plzeňské mezioborové symposium (Plzeň: 22.02-24.02.2018)

BENDO VÁ E., HOJDA Z., FIŘTOVÁ M., DUCHÁČEK M., *Od práce k zábavě*. Praha: Nakladatelství Academia, 2020, s. 372-383. ISBN 978-80-200-3217-1.

Podíl v grantu NAKI (2020-2022) – výstupy: článek, výstava, kniha, film

Grant NAKI *Průmysl a umění* (DG20P02OVV011) mapuje vazby umělců a průmyslníků v první polovině 20. století. Jeho výsledkem budou 4 výstavy, 4 filmové dokumenty, 4 články,

4 katalogy (1. Rodina Skřivanů-Binků z Kruceburku a vztah s Josefem Gočárem, Rodina Fischerů a vztah s Marií Fischerovou-Kvěchovou, Karel Koch a jeho úzká spolupráce s Dušanem Jurkovičem, Rodina Sochorova a vztah s Františkem Kyselou). Konkrétně se podílím na propojení Gočárových a Binkových s důrazem na Pražské umělecké dílny, architekturu Josefa Gočára pro Josefa Binka v Kruceburku a fotografickou činnost bratrů Binkových.

Výstava Binko-Gočár

Východočeské muzeum v Pardubicích duben – srpen 2022